

1953 ANTALYA BÖLGESİ (PAMPHYLIA) KAZILARINA
DAİR RAPOR

Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL

1946 senesinden beri bu bölgede yapılmakta olan araştırma ve kazılara 1953 senesinde de devam edilmiş ve Prof. Arif Müfid Mansel'in başkanlığında Prof. G. E. Bean (epigrafist), Lemi Meray (mimar), Doçent Dr. Jale İnan, asistan Dr. Semavi Eyice, asistan Adnan Pekman, karısı Sevim Pekman ve öğrenci Ergon Ataceri'den müteşekkil bir heyet 28 Eylül ile 31 Ekim arasında Side ve Perge'de çalışmıştır.

SİDE :

Şehir surunun dışındaki geniş nekropolün batı kısmında, denize yakın bir yerde bulunan ve kısmen ayakta duran abidevi bir mezar binası ve müstemilâtı üzerinde 1951 senesinden beri yapılan araştırmalar ve kazılar bu sene tamamlanmış ve bina tamamıyla meydana çıkarılmıştır. Esas bina payeli ve kemerli portikler ile çevrili dikdörtgen bir avlunun (27.11×42.65 m.) tam mihverinde yer alan podiumlu, Roma mâbedi şeklinde bir mausoleum'dan ibarettir. 11.20×22.32 m. eb'adında olan ve güney-batıya tevcih edilmiş bulunan bu bina takriben 2 m yüksekliğinde bir podium'un üzerinde yükselmekte ve ön tarafında binanın bütün genişliğince devam eden abidevi bir merdivene sahip bulunmaktadır. Bugün mermer kademelerin hiçbirisi yerinde değildir. Merdivenlerden sella'nın önünde bulunan sütunlu galeriye çıkılmaktadır. Burada durmuş olan mermer sütunlarda hiçbirisi *in situ* olarak bulunmamış olmakla beraber, harçlı zemin üzerindeki izlerden ve bu kısmın etrafında, avluda bulunan mimarî parçalardan bu öngale-

rinin arka arkaya vazedilmiş dörder sütunlu iki sıradan ibaret olduğu istidlâl edilebilir. Sütunlar kare postamentler üzerinde duruyor, Attik - İyon kaideleri ve düz bir gövde ihtiva ediyordu. Başlık bulunamamış olmakla beraber, binanın Korint nizamında olduğu kesin olarak söylenebilir. Saçaklık üç kademeli bir arkhitrav, kıvrık dal motifi ile süslü basık ve bombe bir friz, konsollu geison ve palmetlerle süslü bir sima'dan tereküp ediyordu. Esas cephenin ortasında saçaklık, bazı arkhivolt parçalarının gösterdiği gibi, yarım daire şeklinde kıvrılıyor ve bunun üzerinde akroterler ile süslü üçgen bir alınlık bulunuyordu ki, bu şekildedeki alınlıklara, belki pek doğru olmıyan bir tâbirle, «Suriye alınlığı» adı verilmektedir. Galerinin orta sıhanını, iç kısımları kasetlerle süslü mermer kemer parçalarının gösterdiği gibi, bir tonoz kemer örtüyordu. Muhtelif büyüklükte travertin ve kalker taşı bloklarından yapılmış olan sella duvarlarının içi ve dışı tamamıyla mermerle kaplı idi ve dış'a, galeri sütunları gibi, postamentler üzerinde yer alan, üç tarafları kabartmalar'a süslü payeler bulunuyordu. Bunlar Korint nizamında başlıklara sahip bulunuyor ve galeri saçaklığının devamı olan bir saçaklık taşıyordu ki, bu suretle bina, plân bakımından, bir pseudoperipteros'a yaklaşmaktadır. Kısa arka tarafta, cephe de olduğu gibi, üçgen bir alınlık vardı. Sella'nın içine geniş ve yüksek bir kapı vasıtası ile girilmektedir. Bu kapıya ait aşığı yukarı 10 ton ağırlığında süslü bir lento iyi muhafaza edilmiş durumda zamanımıza kadar gelmiştir. Pencere ihtiva et-

mediği anlaşılan sella'nın içinde, yan ve arka duvarların önünde, üzerleri kemerli höcreler vardı ki, zeminleri yüksekçe bir kaide şeklinde olan bu höcrelerin içinde hiç şüphesiz mermer lâhidler duruyordu. Bunlardan bir hayli parçaya sella'nın içinde rastlamak mümkün olmuştur. Sella'nın zeminini beyaz ve bordürlerde kırmızı-beyaz mermer levhalarla kaplı idi; üzeri ise muazzam bir mermer tonozla örtülü idi. Öngaleri tonozundan çok daha geniş olan sella tonozuna ait iç kısımları kasetlerle süslü bir hayli parça bulunmuştur. Sella'dan başka binanın etrafında ve avlunun muhtelif yerlerinde bulunmuş olan lâhid parçaları (bunların büyük bir kısmı «Sidamara» tipinde lâhidlere aittir) bu binanın bir «mausoleum» ve belki de bir «heroön» olduğuna işaret etmektedir. Calibi dikkat bir nokta, bu binanın büyük bir kısmı başka binalardan alınmış mimarî parçalarla yapılmıştır: Meselâ, postament üzerinde duran sütun kaideleri konsol, girlandlarla süslü geniş levhalar ise kasetli tonoz parçaları haline getirilmiştir.

Zemini, harç üzerindeki izlerden anlaşıldığı gibi, mermerle kaplı olan avlunun üç tarafı portiklerle çevrilmişti. Arka tarafta ise sadece payelerle takviye edilmiş bir duvar vardı. Sonlarında ikişer odayan ibaret daireler ihtiva eden (belki bekçi odaları) yan portikler payeler ve sütunlar üzerine oturan tuğla kemerlerden tereküp ediyordu. Bu payelerden galerinin arka duvarındaki travertin konsollara kadar uzanan tuğla kemerler de vardı. Bu suretle birtakım kare yahut dikdörtgen satırlar elde ediliyordu ki, bunların üzerleri, köşelerle tuğla pandantif kalıntılarının gösterdiği gibi, yuvarlak yahut beyzî kubbelerle örtülü idi. Zemini mozayikle süslü olan cephe portikinin üzerinde ise belki kubbeler, belki de geniş bir tonoz kemer vardı. Bu galerinin tam ortasında bir kapı ve üst kısımları ortadan kalkmış bir propylon yer almaktadır. Böylece kubbeli portikler ile çevrilmiş olan bu av-

lu Türk-Osmanlı mimarisindeki camî ve medrese avluları ile calibi dikkat bir benzerlik göstermektedir.

Bu avlunun önünde, etrafı duvarla hudutlandırılmış, dörtgen şeklindeki daha büyük ikinci bir avlu (63.65×92.70m.) yer almaktadır. Bu avlu deniz kenarında muhteşem bir fasada sahip idi. Bu cephe iki kule arasında yer alan büyük bir kısmı devşirme malzeme ile yapılmış portikler, bunların tam ortasında bulunan bir «loggia»dan, kulelerin sağında ve solunda yükelen duvarlar ve bunların arasına yerleştirilmiş sütun yahut paye sıralarından ibaretti. Bugün bu fasadın önünde geniş bir kumsal vardır; fakat ilkçağda denizin daha içeriye nüfuz ettiği, binaenaleyh burasının doğrudan doğruya deniz kenarında inşa edilmiş bir küll'ye olduğu tahmin olunabilir.

Esas bina ile aynı zamanda yapıldıkları anlaşılan ve bir ana mihver üzerinde yer alan iki avlu, esas binada, kapı lento'sunun gösterdiği gibi, abidevil'ge karşı sezilen temayül Lübnan'da Baalbek'teki mâbedler manzumesini hatırlatmakta ise de, bir taraftan bazı mimarî hususlar, meselâ, orta kısmı tonoz kemerle örtülü öngaleri, yahut deniz kenarında kuleler arasında yer alan portikler, diğer taraftan tezyinat, bilhassa alçak bombe frizler, geison ve sima'nın süsleri imparator Diokletianus'un Spalato'da yaptırmış olduğu muhteşem sarayın mimarîsi ve tezyinatına dikkate değer bir surette benzemekte, binaenaleyh bu mausoleum ve müştetilâtinin M. s. 3. yüzyılın sonlarında yahut 4. yüzyılın başlarında yapılmış olduğuna işaret etmektedir. Kazı esnasında bulunmuş olan iki baş Diokletianus devri için karakteristik portreler olarak gösterilebilir.

Esas meşgalemizi teşkil eden bu mausoleum'dan başka şehrin içinde tamamlayıcı mahiyette bazı araştırmalar ve sondajlar da yapılmıştır. Nitekim 1948 senesinde kazılmış olan şehir agora'sının bir köşesinde yer alan yarım daire şeklinde taş bir fasada sahip bir bina kazılarak bu-

rasının önceden zannettiğimiz gibi bir çeşme binası olmayıp sadece bir «exedra» olduğu tesbit edilmiştir. Diğer taraftan şehir surunun dışında ve şehrin esas kapısının tam karşısında yer alan ve daha henüz hiçbir esaslı tetkike tâbi tutulmamış bulunan abidevi «nymphaeum» binasında (bk. Graf K. Lanckoronski, *Städte Pamphyl'ens und Pisidiens* I. s. 139 v.d.; 151 v.d.) küçük çapta araştırmalar yapılmış, bina çalı çırpıdan temizlendikten sonra cephede bulunan m'marî bloklar meydana çıkarılmış, aynı zamanda binanın dış hudutları tesbit edilmiştir. Anadolu'nun en büyük nymphaeum'larından biri olan bu önemli abideyi gelecek sene esaslı bir surette araştırmağı kararlaştırmış bulunuyoruz.

Öteden beri Side'nin Bizans binaları üzerinde çalışmış ve bunlara dair bir doktora tezi yapmış olan Dr. Semavi Eyice, 1948 senesinde kazılan ikinci büyük direkli cadde üzerindeki bazilika'nın müstemilâtından üç odalı bir binayı araştırmış, orta salonun içinde dört sütun arasında büyük bir havuz bulmak suretiyle buranın bir vaftiz binası olduğunu tesbit etmiş, ayrıca bu bazilika'nın civarında ve piskoposluk sarayı olduğunu tahmin ettiğimiz binalar grubunun batısında Yunan haçı plânında küçük, fakat iyi muhafaza edilmiş bir kil'seyi meydana çıkarmış, diğer taraftan agora'nın batısında ve geç antik şehir surunun hemen önünde yükselen büyük bir Bizans binasının zemininde sondajlar yaparak gayet geniş cehennemlik tertibatı bulmuş, böylece burasının bir hamam olduğunu meydana çıkarmıştır. Bizans hamamlarına dair bilgimizin ne kadar noksan olduğu göz önünde bulundurulacak olursa büyük bir kısmı ayakta duran bu binanın önemi kendiliğinden tezahür eder.

1947-1952 Side kazılarına dair bibliyografya — A. M. MANSEL, 1947 *Side (Eski Antalya) kazıları. Belleten* XII, 1948, s. 256-260.

TÜRK TARİH KURUMU, *Kazılar.*

Antalya'da Side (Eski Antalya) kazısı. Belleten XII, 1948, s. 495-496.

A. M. MANSEL, 1950 *Side kazısına dair kısa rapor. Belleten* XIV, 1950, s. 683-686.

TÜRK TARİH KURUMU, *Haberler. Side kazısı. Belleten* XV, 1951, s. 305; XVI, 1952, s. 435-437 (A. M. MANSEL).

A. İNAN, *Contributions to Turkish History through the research activities of the archaeological section of the Turkish Historical Society between 1943-1948. 2. Excavations at Side. Belleten* XIII, 1949, s. 491-493.

A. M. MANSEL — E. BOSCH — J. İNAN, 1947 *senesi Side kazılarına dair önrapor. — Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Side im Jahre 1947. Ankara* 1951 (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, V. seri, no. 11).

R. DUYURAN, 1952 *yılında arkeolojik araştırmalar. — Les travaux archéologiques de l'année 1952 (İstanbul 1953), s. 11-12, 22-23.*

FASTI ARCHAEOLOGICI II (*Volume referring to the year 1947*), s. 234 - 236, no. 2070 (A. M. MANSEL). — III (1948), s. 237, no. 2381 (A. M. MANSEL). — IV (1949), s. 294-295, no. 2984 (A. M. MANSEL). — V (1950), s. 266-267, no. 3023 (A. M. MANSEL). — VI (1951), s. 267 - 268, no. 3378 (A. M. MANSEL).

ANADOLU, *Revue des études d'archéologie et d'histoire en Turquie. Vol. I (Etudes Orientales, publiées par l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul sous la direction de M. A. Gabriel, X), Paris* 1951, s. 46-47, 49-53 (A. M. MANSEL).

ANATOLIAN STUDIES, *Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. Vol. II (1952), s. 16: Summary of archaeological work in Turkey 1951. Side. — Vol. III (1953), s. 10: Summary of archaeological work in Turkey 1952. Side (A. M. MANSEL).*

PERGE :

1953 kazı faaliyetimiz bilhassa Perge'de teksif olunmuş, asistan Adnan Pek-

man ve Sevim Pekman'ın nezareti altında bu şehrin hellenistik devre ait esas kapısı araştırılmıştır. Bu kapı, öteden beri bilindiği gibi, (bk. Graf K. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens* I, s. 40 v.d.) güzel bir taş işçiliği ile temayüz eden iki yuvarlak kule, bunların arasında, üzeri kemerlerle örtülü olduğu anlaşılan bir kapı ve onun gerisinde, etrafı yüksek duvarlar ile çevrili oval şeklinde bir avludan (uz.: 23 m.; gen.: 20 m.) ibarettir. Oldukça güç bir ameliyeden sonra avlunun içini dolduran taş ve enkaz tabakası kaldırılmış, bu arada Roma imparatorluk devrine ait bir hayli mimari ve heykeltraşi esere rastlamak mümkün olmuştur. Avlu duvarları üzerinde yapılan tetkikler hellenistik devirde her iki taraf duvarlarının içinde dikdörtgen şeklinde, üzerleri kemerli altışar höcre bulunduğunu, sonraları Romalılar zamanında, burası bir şehir kapısı olmaktan çıkıp, bir süs binası halini aldıkta, kulelerin hemen yanında, yumuşak kalker taşını yontmak suretiyle, her iki tarafa birer höcre daha ilâve edildiğini, bu suretle elde edilen yedişer höcreye üst katta yine her iki tarafta yedişer höcre daha katıldığını meydana çıkarmıştır. Bu devirde duvarlar kalın bir harç tabakası ile örtülmüş ve bunları üzeri, halen mevcut deliklerin gösterdiği gibi, mermer levhalarla kaplanmıştır. Duvarların önüne ise, iki kat üzere tertiplendirilmiş höcrelere tekaül etmek üzere, yüksek bir pluteum üzerinde iki katlı bir sütun mimarisi vazolunmuştur ki, bu mimariye ait sütun ve saçaklık parçalarına mebzulen rastlamak mümkün olmuştur. Bunlar sayesinde hiç olmazsa kâğıt üzerinde, bu enteresan mimarinin bir restitüsyonunu yapmak kabil olacaktır. Mermer ile kaplı olduktan başka, tektonik bir çerçeve içine alınmış oldukları anlaşılan höcrelerin içinde kitabeli kaideler üzerinde birtakım heykeller duruyordu ki, bunların bir kısmını oldukça iyi bir durumda bulmağa muvaffak olduk. Aşağıdaki listeden anlaşılacağı gibi, bu hey-

keller Diokur'lar, Apollon, Hermes, Afrodit, Pan ve Herakles gibi ilâhlara aittir. Fakat bu ilâh heykellerinin yanında «ktistes = bâni» olarak gösterilen Kalkhas, Mopsos, Lapith Leonteus, Makhaon, Rixos gibi şehrin mitik kurucularının heykellerinden başka yine «ktistes» olarak yadolan Markos Plankios Varos (lâtince: Marcus Plancius Varus) ve ailesine ait heykellerin durmuş olduğunu kitabeli kaidelerden öğreniyoruz. Aynı aileden Plankia Magne (lâtince: Plancia Magna) adlı bir kadına Yunanca ve Lâtince olarak yazılmış ve adı zamanımıza kadar gelmemiş bir imparatora ithaf edilmiş bir kitabede rastlandığına, diğer kitabelerde ise Plankios Varos'lardan Markos'un kendisini Plankia'nın babası, Gaios'un ise kardeşi olarak göstermeğe önem vermiş olduğuna göre Plankia'nın bu kapının zengin bir surette dekore edilmesinde ve heykellerle süslenmesinde başlıca âmil olduğu, belki masrafların büyük bir kısmını kendi kesesinden ödediği anlaşılır. Kapının civarında Roma devrine ait büyük bir binanın (hamam?) methali önünde, giyimli bir kadın heykelinin alt kısmı ve buna ait kitabeli bir kaide bulunmuştur ki, (envanterde 15 no.) burada Plankia Magna, M. Plankios Varos'un ve şehrin (yani Perge'nin) kızı, aynı zamanda şehrin ünlü iâhesi Artemis Pergaia'nın rahibesi olarak gösterilmekte, b'naenaleyh bu asil kadının imparatorluk devrinde (M.2s. 1 yüzyıl) şehre büyük iyiliklerde bulunmuş olduğu buradan da meydana çıkmaktadır. Avlunun hellenistik devirde tam bir oval teşkil ettiği, arka tarafında ise, Side şehir kapısında olduğu gibi,, oda şeklinde bir geçit ihtiva ettiği kabul olunabilir. Fakat Romalılar zamanında avlunun duvarlarında bu zengin dekorasyon vücuda getirildiği zaman avlunun arka duvarları kesilmiş, bu suretle açılan yere üç gözlü bir tak oturtulmuştur. Avlu duvarlarının mimari tezyinatı ile ahenkli bir surette imtizac eylediği anlaşılan ve heykel ve kitabeler ile süslenmiş olduğu görülen bu teskin meydana çıkarılması gelecek sene-

ki kazı programına alınmıştır. Ancak o zaman avlunun umumî heyeti hakkında bir fikir edinilecek ve belki de bu değişikliklerin yapıldığı tarihi kesin olarak tesbit etmek mümkün olacaktır.

Perge kazılarına dair bib'iyografya. — A. M. MANSEL, 1946 *Perge kazısı. Belleten XI*, 1947, s. 166-167. — *Haberler. Antalya'da Perge kazısı*, ayrı yerde, s. 378.

FASTI ARCHAEOLOGICI II (*volume referring to the year 1947*), s. 231-233, no. 2064 (A. M. MANSEL).

A. M. MANSEL — A. AKARCA, *Perge'de kazılar ve araştırmalar. — Excavations and researches at Perge*. Ankara 1949 (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, seri V, no. 8).

ANADOLU, *Revue des études d'archéologie et d'histoire en Turquie*. Vol. I (Paris 1951), s. 45-46.

PERGE KAZISINDA BULUNAN HEYKELTRAŞİ ESERLERİN ENVANTERİ :

1 — Külâh şeklinde sivri serpuşlu erkek heykeli. Parçaları: 1a -Baş; 1b -Kol; 1c - Destek ve sağ bacak; 1d - Sol bacak. Yüks. 1,25 m; gen. 0,45 m; derinl. 0,25 m; başın yüks. 0,36 m; başın eni 0,22 m; derinl. 0,21 m.

Başında Frig külâhını andırır bir serpuş. Vücut çıplak. Göğsü örten ve sağ omuz üzerinde düğümlenen mantı, ileri doğru kıvrık sol kolun bileği üzerinden aşağıya sarmakta. Sol kolun üst kısmında palmet motifli bir kılıç kabzası (?). Sağ bacak desteğe dayanmış, sol bacak ileri uzatılmış ve diz kapağından geriye kıvrılmış. Bu heykelin hemen hemen aynı bir heykel daha bulunduğundan (no. 6) bunların Dioskur'lara ait oldukları söylenebilir.

2 — Diademli kadın başı. Parçası: 2a — Başın sağ tarafı. Yüks. 0,27 m; gen. 0,20 m; derinl. 0,18 m.

Baş iki parçadan mürekkep: Sağ yanak ayrı bir parça halinde. Baş hafifçe sola dönük, nazarlar sola müteveccih. Ağız

hafif açık. Saçlar alnın ortasından ikiye ayrılmış ve bunların üzerine diadem oturulmuş.

3 — Pan heykelinin alt kısmı. Parçaları: 3a - Bacak parçası; 3b - Keçi ayağı. Yüks. 0,40; gen. 0,27 m; derinl. 0,17 m.

Heykelin yalnız belden aşağı kısmı mevcut; bacaklar keçi bacakları gibi tüylü.

4 — Hermes heykeli. Parçaları: 4a - Sol bacak, elbise; 4b - Sağ bacak; 4c - Sol kol, elbise; 4d - Baldır; 4e - Sol diz; 4f - Sol bacak parçası; 4g - Sağ el; 4h - Bacak parçası; 4i - Kanatlı ayak; 4j - Sağ kol; 4k - Kol parçası; 4l - Bacak parçası; 4m - Bacak parçası; 4n - Kordon parçası; 4o - Sağ ayak parçası (parmaklar); 4p - Sağ ayak; 4q - Sol ayak; 4r - Dayanak; 4s - Bacak parçası. Yüks. (kaide dahil) 1,84 m; gen. 0,75 m; derinl. 0,36 m.

Baştan maada hemen hemen bütün parçalar mevcut. Vücut çıplak. Sol omuz üzerinde tutturulmuş olan elbise ileriye doğru uzanan sol kola sarıldıktan sonra aşağıya sarkıyor. Sağ kol vücutte yapışık olarak aşağıya uzanıyor. Sağ ayak geride ve serbest; vücudun ağırlığını sol ayak taşıyor. Ayaklar kanatlı, sol ayağın yanında icadı kendisine izafe olunan lyra (rûbab).

5 — Küçük tors. Bir kabartmaya ait olması muhtemel. Yüks. 0,30 m; gen. 0,10 m.

6 — Başsız erkek heykeli (Dioskur). Eb'adı ve şekli 1 no. ya tevafuk etmektedir.

Vücut çıplak. Göğsü örten ve sağ omuz üzerinde düğümlenen elbise ileri doğru kıvrık sağ kolun üzerinden dolanarak aşağıya sarkıyor. Sağ kolun üst kısmında palmet motifli bir kılıç kabzası (?). Sağ bacak ileri vazedilmiş. Bacakların alt kısımları mevcut değil.

7 — Küçük kız başı. Yüks. 0,11 m; gen. 0,10 m; derinl. 0,09 m.

Gözden yukarısı kırık. Bir yüksek kabartmaya ait olması muhtemel.

8 — Apollon heykeli. Parçaları: 8a -

Bacak; 8b - Sol kol; 8c - Sarmaşık motifli parça. Yüks. 0,88 m; gen. 0,42 m; derinl. 0,27 m.

Tabii büyüklüğün aşağısında bir heykel. Baş yok; omuzlar üzerinde saç kıvrımları. Sağ kol yukarı kalkık idi. Sol kol aşağıya sarmakta. Sağ bacak ileriye atılmış. Bacakların alt kısımları yok.

9 — Bir kabartmaya ait küçük kız başı. Yüks. 0,14 m; gen. 0,10 m; derinl. 0,09 m.

Mermerin cilâsı tamamen bozulmuş.

10 — Kütük şeklinde dayanak, yanında bacak. Yüks. 0,90 m; gen. 0,42 m; derinl. 0,30 m.

Tabii büyüklüğün üstünde bir heykelle ait sol bacak. Adaleler birer birer işlenmiş, kütük de teferruatlı gösterilmiş. Kaideden bir parça mevcut.

11 — Genç erkek başı. Parçası: 11a - Başın parçası. Yüks. 0,25 m; gen. 0,20 m; derinl. 0,10 m.

Büyüklüğü ve bulunuş durumu bakımından 10 no. lu bacağına ait olması muhtemel. Kıvrık saçlar itinalı işlenmiş. Favorileri çeneye kadar uzanıyor. Sol ve arka tarafı kırık.

12 — Yarı çıplak kadın heykeli. Parçaları: 12a - Kaide parçası; 12b - Sağ göğüs; 12c - Sol ayak (testili); Yüks. 1,73 m; gen. 0,49 m; derinl. 0,46 m.

Kalçadan aşağı kısmı örtülü. Kumuşun üst kısmı kalın bir kütle halinde. Baş ve kollar mevcut değil. Omuzlarda saç

kıvrımları. Heykelin ana mihreri, kırık hat şeklinde ve çıplak olan belden yukarı kısım sol tarafa meyletmiş durumda. Heykelin solunda başsız bir Herm heykeli. İleriye atılmış sol ayağın altında bir testi. Heykelin Afrodite'e ait olması muhtemel.

13 — Herakles heykeli. Parçaları: 13a - Başın üst kısmı; 13b - Yüz; 13c - Sopa; 13d - Sopa parçası; 13e - Baldır. Yüks. 0,88 (sopa ile birlikte); gen. 0,16 m; derinl. 0,31 m.

Başına aslan postunu geçirmiş olan Herakles sakallı ve adaleli olarak işlenmiş. Postun kolları göğüste düğümlenmekte. Sol koltuğu ile sopasına dayanıyor. Sağ kolun arkaya gittiği anlaşılıyor.

14 — Büyük çıplak erkek heykeli. Yüks. 1,45 m; gen. 0,77 m; derinl. 0,38 m. Baş, kollar ve bacaklar mevcut değil. Heykelin önü ve arkası adaleli olarak işlenmiş. Bu heykel, civarda büyük bir binanın (hamam?) methali önünde bulundu.

15 — Plankia Magne'nin heykelinin alt kısmı. Yüks. 1,5 m; gen. 0,60 m; derinl. 0,15 m.

Yalnız belden aşağı kısmı mevcut. Elbise kıvrımları derin oyulmuş ve itinalı işlenmiş. Sol bacak ileriye uzatılmış ve diz kapaktan itibaren içeriye kıvrılmış. Altındaki kitabeden heykelin Plankia'ya ait olduğu anlaşılıyor. Bu heykel de, 14 no. gibi, hamam? binasının methali yanında bulunmuştur.

BERICHT UEBER DIE AUSGRABUNGEN IN PAMPHYLIEN
IM JAHRE 1953 (AUSZUG)

Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL

Die im Namen der Türkischen Historischen Gesellschaft unter der Leitung von Prof. Arif Müfid Mansel (Universität İstanbul) durchgeführten Grabungen und Untersuchungen in Side und in Perge dauerten vom 28. September bis Ende Oktober. An der Grabung nahmen teil Prof. G. E. Bean (Epigraphiker), Lemi Meray (Architekt), die Dozentin Frau Dr. Jale İnan, die Assistenten Dr. Semavi Eyice, Adnan Pekman und Frau S. Pekman, ferner der Student Ergon Ataçeri.

SIDE :

Der monumentale Grabtempel in der Westnekropole, an welchem seit 1951 gearbeitet wurde, wurde dieses Jahr vollständig freigelegt. Es handelt sich um ein z. T. noch aufrecht stehendes Grabgebäude in Form eines prostylen Podiumtempels (11,20×22,30 m), der sich inmitten eines auf drei Seiten von Arkaden umgebenen rechteckigen Hofes befindet. Der nach Südwesten orientierte Grabtempel besteht aus einer Vorhalle von 4×2 Säulen korinthischer Ordnung mit einem «syrischen» Giebel und einer rechteckigen Cella, deren Aussenwände mit skulptierten Pilastern versehen waren. Im Inneren an den Wänden sind von Bögen überdeckte rechteckige Nischen vorhanden, die zur Aufnahme von Sarkophagen bestimmt waren (Arcosolien). Ein mächtiges, im Inneren kassettiertes marmornes Tonnengewölbe bedeckte die Cella. Viele Architekturstücke mit reicher Ornamentik konnten zutage gefördert werden, die, wie zu hoffen ist, eine gesicherte zeichnerische Wiederherstellung dieses interes-

santen Gebäudes erlauben werden. In und um das Gebäude wurde eine grosse Anzahl von Sarkophagfragmenten meistens vom Sidamaratypus gefunden.

Der Hof (27,10×42,65 m) ist auf drei Seiten von Arkaden, auf der vierten Rückseite von einer Mauer umgeben. Die seitlichen Hallen waren, wie noch erhaltene Gewölbzwickel es deutlich zeigen, von Kuppeln überdeckt, die vordere Halle dagegen höchst wahrscheinlich mit einem Tonnengewölbe versehen. Der Hof war mit grossen Marmorplatten gepflastert, der Fussboden der vorderen Halle mit Mosaiken geschmückt.

Vor diesem Tempelhof konnte ein zweiter rechteckiger, von Mauern umgebener Hof festgestellt werden, dessen am Meeresstrand gelegene Seite mit Loggien, Türmen, Säulen- und Pfeilerhallen versehen war, die von der Hauptfassade des Diokletianspalastes zu Spalato beeinflusst zu sein scheint. Auch im Aufbau, sowie in der Ornamentik des Grabtempels ist eine auffallende Ähnlichkeit mit dem Diokletianspalast vorhanden, was eben zeigt, dass diese Grabanlage gegen Ende des III. Jhs. n. Chr. entstanden ist.

PERGE :

In Perge wurde das mit zwei imposanten, heute noch z.T. aufrecht stehenden Rundtürmen versehene Stadttor (vgl. K. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens* I, S. 40 ff.) untersucht und dabei der dahinter gelegene ovale Hof zum grössten Teil freigelegt. Es stellte sich heraus, dass die Rundtürme, das mit drei Steinbögen überdeckte Tor, sowie

die ursprünglich je sechs Nischen enthaltenden Hofmauern hellenistisch sind, dass in der römischen Kaiserzeit (höchst wahrscheinlich II. Jh.n.Chr.) den sechs Nischen eine siebente hinzugefügt wurde und diesen sieben Nischen entsprechend im Obergeschoss sieben kleinere Nischen aus dem weichen Kalkstein herausgearbeitet worden sind. Die Hofmauern, sowie die Nischen wurden ferner mit verschiedenfarbigem Marmor verkleidet und mit einer davorgelegten, zweistöckigen Säulenarchitektur, wovon wichtige Stücke zutage gefördert wurden, geschmückt. Gefunden wurden ausserdem eine ganze Anzahl von zum grössten Teil überlebensgrossen Heroen- und Götterstatuen, dazu eine ganze Reihe von beschrifteten

Statuenbasen, woraus hervorgeht, dass in den wandnischen die Statuen der damaligen Gründer (Κτίσται) der Stadt, unter denen Plancia Magna, ihr Vater M. Plancius Varus und ihr Bruder C. Plancius Varus zu nennen sind, zwischen den Statuen der Götter (Apollo, Hermes, die Dioskuren, Pan, Aphrodite usw.) und den mythischen Gründern der Stadt (Mopsos, Kalchas, Machaon, Rixos, der Lapith Leonteus usw.) gestanden haben. Der hintere Teil des Hofes wurde höchst wahrscheinlich zur gleichen Zeit mit einer Prunkfassade in Form eines mit drei Öffnungen versehenen Bogens verziert. Diesen Bogen, der mit Statuen und Inschriften reichlich versehen zu sein scheint, beabsichtigen wir nächstes Jahr freizulegen.

FOÇA KAZILARI VE KYME SONDAJLARI

Prof. Dr. Ekrem AKURGAL

1948 yılındanberi Batı Anadolu'da istikşaf ve kazı şeklinde devamlı çalışmalar yapan Ankara Üniversitesi Batı Anadolu Arkeoloji İstasyonu Bayraklı kazılarından sonra Maarif Vekâleti Müzeler Umum Müdürlüğünün iştiraki ile yeni bir faaliyet devresine girmiş bulunmaktadır. Batı Anadolu'nun Troia I - VI tabakalarıyla çağdaş kültürlerini ve Helen kolonizasyonu ile en eski Trak kavimlerinin Anadolu'daki izlerini ve bu arada Aiol ve İon medeniyetlerinin kalıntılarını tesbite mâtuf bulunan ve birinci derecede tarihî problemlerin aydınlatılmasına hizmet edecek olan çalışmaların sistemli bir şekilde kurulup idame ettirilmesi hususunda Müzeler Umum Müdürü Dr. Cahit Kınay ile birlikte hazırladığımız programa göre ilk araştırmalara 1952 yılı sonbaharında ve 1953 yılı Temmuz ayında da kazılara başlanmıştır. Tetkik ve hafriyat heyeti Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanlığında Üniversiteden Dr. Yusuf Boyal ve Baki Ögün, Müzeler Umum Müdürlüğünden Şube Müdürü Ahmet Dönmez, Arkeolog Nihal Koloğlu, İstanbul Müzesinden Nezh Fıratlı ile Münster Üniversitesinin Fakültemiz nezdindeki burslusu olarak Arkeoloji Enstitüsünde okuyan doktora talebesi Bayan Marion Pies'den müteşekkildi.

Batı Anadolu'daki çalışmalarımıza karşı her zaman büyük bir ilgi gösteren Ege Turizm Cemiyeti Foça ve Kyme kazılarını da yakından takibetmiş ve buradaki mesaimizi 1952 ve 1953 yıllarında para ile de destekleyerek heyetimizle manen olduğu kadar, maddeten de işbi liğ yapmıştır. Bu hususta Ege Turizm Cemiyetine ve Cemiyet Başkanı Suad Yurdoru'ya teşekkürü bir borç biliriz.

Foça'da kaldığımız müddetçe, Kaymakam İrfan Haznedar ve bilhassa Foça halkı ile Belediye Reisi Mustafa Konuk ve ayrıca Maarif Memuru Tahsin Öndersev'den görmüş olduğumuz yakın ilgi ve yardım, çalışmalarımızı müh'im derecede kolaylaştırmıştır. Her birine ayrı ayrı candan teşekkür ederiz.

Bayraklı kazıları neticesinde Batı Anadolu'nun orta bölgesine ait tarih öncesi kültürleri ile Helen kolonizasyonu mevzuunda belirli bir bilgi elde ettikten sonra, biri Aiol, öteki İon yerleşmesi olan Kyme ve Foça'da hafriyat yapmak ele alınması gerekli işlerin başında gelmekte idi. Kyme, yazılı kaynaklara göre, en eski Aiol kolonilerinden biri ve bilhassa ziraatçı bir yerleşme olduğundan dolayı daha çok deniz ticareti ile geçinen öteki Helen kolonilerine nazaran ayrıca tetkike değer bir hususiyet arz etmektedir. Foça ise Aiol bölgesi içinde bir İon yerleşmesi idi ve bilhassa 7. asrın sonu ile 6. asrın ilk yarısında Yunan dünyasında önemli bir mevkie sahip olmak ve Batı Akdeniz'de koloniler tesis etmiş bulunmak bakımından tetkike şayan bir merkezdir. Bundan başka, her iki mahalde, evvelce sondajlar yapılmış olmasına rağmen, elde edilen neticelerin yalnız kısmen neşredilmiş ve malzemenin de umumiyetle kaybolmuş bulunması buralarda sistemli çalışmaların yapılmasını zarurî kılıyordu.

FOÇA KAZILARI

Foça'da söz konusu olan düşüncelere uygun olarak 1952 yılı Ekim ayında İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin'le yaptığımız bir iki sondaj'dan sonra, kazılara 1953 yılı Temmuzunda başladık. Arkaik

şehrin yarımada üzerinde kâin olduğu 1952 yılı çalışmaları sırasında Aya Fotini Kilisesinin harabesi civarında açılan A çukuru ile aşağı yukarı sabit olmuş bulunduğundan faaliyetimizi Dr. Yusuf Boysal ile yarımada sahası dahilinde teksif ederek üç ayrı noktada çalışmağa koyulduk. Yarımada açığımız araştırma çukurlarının üçü, 3/4 metrelik, Osmanlı, Bizans, Roma ve Yunan devirlerinin döküntü tabakalarından sonra 6. asrın ilk yarısından itibaren muntazam kültür katları vermiştir. Yarımada'nın burun cihetinde, metrük mektep inşaatının yakınında açılan C çukurunda 6. asrın ilk yarısına ait tabaka, hemen kaya üstünde bulunmakta idi. Buna mukabil, Yarımada'nın aşağı yukarı orta yerinde, Bayan Nihal Koloğlu tarafından açılan D çukurunda 6. asrın ilk yarısına ait tabakanın altında daha iki yapı katı, aşağı yukarı berzah kısmına yakın yerde açılan A çukurunda ise siyah figürlü stil seramiği ile başlayıp geç jeometrik seramik ile temsil edilen ve yine kaya üzerinde kurulan bir mimarî katına kadar giden kalın bir yerleşme tabakası tesbit etmek mümkün olmuştur. Yarımada'nın şimal ucunda bir önemli yapı için düzeltilmiş tesirini yapan ve bugün metrük mektep inşaatı tarafından işgal edilen yüksek kayalık üzerindeki plâformun denize bakan eteklerinde Bayan Marion Pies tarafından yapılan araştırmada ise geç jeometrik stilde seramik ihtiva eden bir döküntü tabakası meydana çıkarılmıştır.

Arkaik Foça'nın hududunu tâyin etmek ve onun antik devirde bir ada mı, yoksa bir yarımada mı olduğunu tesbit etmek bakımından berzah üzerine tesadüf eden mezarlık kısmında açılan B sondajında 6. asra kadar giden Bizans seramiğinden daha eski kültür kalıntılarına rastlanmamıştır. 1,60 metrede bir kum tabakası elde edildiğinden berzahın bu noktasının Roma devrinde de deniz olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber, bütün berzahın sonradan meydana getirilmiş olduğunu tesbit etmek için berzah boyunda bir

iki sondaj daha yapmak gerekmektedir. A çukuru civarında eski Helen tabakalarının araştırılması sırasında berzah meselesini bir daha tetkik etmek fırsatı ele geçecektir.

Şamlı Nikolaos'ın Nesidion yani adacık kısmı ile çağdaş olarak bahsettiği Lophos'u bulmak (1) düşüncesi ile Yarımada'dan 700 metre kadar doğuda kâin olan Maltepe'de Nezih Fıratlı ile birlikte yaptığımız çalışmalarda, buranın Roma ve Helenistik çağlarında geniş iskân gördüğü, fakat büyük bir ihtimalle arkaik devirlerde de yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmıştır. Burada elde edilen renkli çanak - çömlek, bu mahallin en geç Milâttan önce 6. asra ait kültür katları ihtiva ettiğine işaret etmektedir. Gelecek yıl kazılara Yarımada'da ve Maltepe'de daha geniş ölçüde devam edilecek, daha başka yerlerde de istikşaf ve araştırmalarda bulunulacaktır.

Foça kazılarında şimdilik elde ettiğimiz neticeleri kaydetmeden önce heyetimizden evvel Foça'da müteaddit defalar sondajlar yapmış olan Fransız Mühendis Sartiaux'nun çalışmalarını bir tetkik nazarından geçirmek faydalı olacaktır.

Sartiaux, Foça'da yaptığı çalışmaları 1921 de neşrettiği bir makalede (2) hülâsa etmektedir. 1914 de ve 1920 de yaptığı sondajlar üzerinde bu makalesinde, 1913 de yaptığı sondajlar hakkında ise aşağı yukarı birbirinin aynı olan iki ayrı yazıda (3) izahat vermektedir. 1913 ve 1914 yılı sondajlarının umumiyetle Helenistik ve Roma devrinden yukarı tarihlenecek ve Foça'nın ehemmiyeti ile mütenasip olabilecek herhangi bir buluntu vermediği (4), buna mukabil 1920 çalışmalarının ehemmiyetli malzeme ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Santiaux, Yarımada üzerinde yaptığı çalışmalarda Myken, Jeometrik, Şarkkârî, Arkaik, İon, ve siyah ve kırmızı figür stillerinde seramik bulunduğunu kaydetmekte fakat, bunlardan hiçbirinden örnek vermediği gibi, elde ettiği malzemeyi nereye bıraktığını da söylememektedir.

Bizim, Yarımada'da yaptığımız çalışmalar, Myken seramiği müstesna olmak üzere, tamamen Sartiaux'ın ifadesini teyidedecek mahiyettedir. Heyetimizin burada halen elde ettiği en eski Yunan seramik parçaları geç jeometrik stil örneklerine aittir. Myken seramiğine veya Yunanlılardan önceki devre ait olan çanak-çömlek parçalarına henüz tesadüf edemedik.

Yarımada'nın şimalinde bir umumî yapı veya daha büyük bir ihtimalle bir mâbed için düz bir hale getirildiği şüphesiz olan kayalık plâtförmün şimal ve batı eteklerinde elde edilen geç jeometrik seramik parçalarıyla beraberlerinde bulunan kurşuni tek renkli «Aiol» seramiği Foça'nın şimdilik en geç 8. yüzyılda kolonize edildiğini açığa vurmaktadır. Foça'nın 7. yüzyıla ait devrinden el'mizde henüz pek az malzeme mevcuttur. Buna mukabil, Yarımada'da D çukurunda bol miktarda meydana çıkan siyah figür tekniğindeki Doğu Yunan seramiği ilk defa olarak Foça'nın tarihi önemi ile mütenasip ehemmiyette elde edilmiş olan eserlerdir. Bu eserler arasında Mısır'da bulunmuş olan «Klazomen» nevi seramik mevcut olmayıp, eldeki örneklerin bir kısmı Bayraklı'da gün ışığına çıkmış olan bazı nevilere, bir kısmı da henüz tanımadığımız Doğu Helen çeşitlerine aittirler. Doğu Yunan seramiği ile karşık olarak ehemmiyetli miktarda siyah figürlü Attika seramiği de bulunmuştur. Bu arada, aşağı yukarı 6. yüzyılın son dörtlüğüne ait olan ve üzerleri yumurta sıraları ve bir çubukla süslü bulunan pişmiş topraktan çatı ve friz tezyinat parçalarını bilhassa zikretmek lâzımdır. Yarımada'nın şimal ucundaki yüksek kayalık plâtförm civarında bulduğumuz bu parçaların dinî bir yapıya veya onunla ilgili bir başka umumî yapıya ait olması gerekmektedir. Bugüne kadar bulunan parçaların, üzerinde bir mâbedin durmasına çok müsait olan bu plâtförmde ele geçmiş olması bizi bu düşünceye götürmektedir. Aynı mahalde jeometrik seramikle temsil edilen döküntü tabaka-

sının üstünde, İon nizamında mermer sütunlara ait bol miktarda küçük parçalar döküntü halinde bulunmuştur. Athena mâbedinin, zamanında bu mahalde bulunup bulunmadığını ilerideki çalışmalar sonunda, daha büyük bir ihtimal ile söylemek mümkün olacaktır. Athena mâbedi 6. asrın ortasında Harpagos tarafından tahrip edildiği (5) ve 409 yılında yıldırımla tekrar yandığı halde (6), Milâttan sonra ikinci asrın ikinci yarısında Pausanias tarafından hâlâ bir «harika» olarak tavsif edilmektedir (7). Mâbedin müteakip asırlarda, zamanla ortadan kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla esaslı kalıntılarının bulunacağını düşünmüyoruz. Esasen kayalıklar üzerine kurulan yapılar daha çabuk yıkılmağa mahkûmdurlar.

Herodotos'un hususî bir önemle övdüğü Foça şehir duvarı için yaptığımız ufak araştırmada ancak Roma devrine ait bir kısım elde etmek mümkün oldu (8). Arkaik mezarlığı tesbit etmek bakımından olan mesaimiz henüz bir netice vermedi. Arkaik mezarlık bulunduğu takdirde Foça'daki çalışmalarımız şüphesiz ki, çok daha verimli bir safhaya girecektir. Gelecek yıl çalışmaları birinci plânda Yarımada'da arkaik tabakaların mümkün olduğu kadar geniş bir saha içinde araştırılmasına hasredilecektir. Bunun haricinde Nekropolis'i aramak ve Maltepe'de daha eski iskân tabakalarının mevcut olup olmadığını araştırmak hususundaki çalışmalara devam edilecektir.

Eski yazarların mühim bir kısmı Foça'nın Orta Yunanistan'dan gelen Helenler tarafından kendilerine Kyme'lilerin müsaade ettiği mahalde kolonize edilmiş olduğunu kaydederler (9). Hafriyatı ikmal etmeden bu mesele üzerinde kat'i olarak söz söylenemezse de, bu hususun teyidedilmemiş olduğunu ifade etmek mümkündür. Foça'dan elde ettiğimiz en eski jeometrik seramik Doğu Helen karakterindedir. Böylece Foça'luların ana vatanla ilgileri şüpheli görünmektedir. Nitekim (10) Josef Keil eski yazarların bu ifadesini Foça'luları Yunanistan'da Pho-

kis'de oturan halkla bir tutmak yanlısına ve İon kolonizasyonunun Attik'ya bağlamak gayretine atfetmekte ve Φώκαι adının Yunanca φῶκαι, yâni fok balıkları sözünden geldiğini söylenmektedir (11). Mezkûr müellif Foça limanı önündeki adaların deniz yüzüne çıkmış fok balıklarına benzediğini yazmakta ve Pausanias'ın bir pasajına işaret ederek iskânın Teos ve Erythrai'dan gelen İon'lar tarafından vâki olduğunu kaydetmektedir (12). Zaten İzmir şehrinin de Kolophon'dan gelen İonlar tarafından zaptedilmiş olması buna güzel bir paralel teşkil eder. Böylece Batı Anadolu'da 8. yüzyılda teşekkül eden koloniler ana vatandan değil, Batı Anadolu'daki kolonilerden ayrılan insanlarla meydana gelmişlerdir.

Foça'ya İon'ların ne zaman yerleştiğine ve yazılı vesikaların an'attığı üzere kendilerinden önce burada Kyme'lilerin oturup oturmadığını kesin olarak ancak önümüzdeki senelerde yapılacak çalışmalarla tesbit etmek mümkün olacaktır.

Batı Anadolu sahillerinde, Midilli Adasında, Mısır'da, İtalya'da ve Marsilya'da (13) yani o zamanki ticaret dünyasının en mühim noktalarında bir düzüneye yakın koloni (14) kurmuş olan Foça, 600 tarihlerinde Doğu Helen şehirlerinin en parlaklarından biri idi. Bu itibarla burada önümüzdeki yıllarda devam edecek olan hafriyatın arkeoloji bakımından yeni, güzel neticeler vereceği ümit edilebilir.

KYME SONDAJLARI

Kyme harabelerinin şehirden uzak olması ve bilhassa yanbaşındaki bataklıktan dolayı sıtmalı bir yer olması sebebiyle bu mahalde büyükçe bir kazı kampının kurulması güç olduğundan Kyme çalışmalarını Foça'dan idare etmek gerekiyordu. Bu itibarla, Foça'da çalıştığımız sırada Kyme'de de sondajlar yapmak her bakımından çok elverişli görüldüğünden Ağustos ayında, Baki Ögün'ün idaresinde çalışmalara başladık. Kyme'de en eski tabakaları aradığımız için, Çekoslovak'ların çalışmış oldukları ve 4. veya 5. asır-

dan önce iskân edilmemiş olan yüksekçe tepenin cenubundaki alçak ve yayvan tepe üzerinde çalışmağa başladık. Kyme'de 1952 yılı Ekim ayında Müzeler Şube Müdürü Ahmet Dönmez'le birlikte yaptığımız araştırmalarda burada bulduğumuz geç jeometrik ve subjeometrik seramik parçaları bizi bu düşünceye götürmüştü. 1953 yılında bu tepede yaptığımız müteaddit sondajlarda arkaik ve orientalizan ve geç jeometrik seramik parçaları elde etmemize rağmen hiçbir noktada Roma devrinden yukarıya giden bir yapı katına tesadüf etmek mümkün olmadı. Birçok noktalarda yarım metre veya bir metre derinlikte kazın 30/40 santimetre derinlikte kaya zuhur etti. Bu sondajlardan edindiğimiz kanaat şudur ki, Kyme geç Roma devrinde büyük ve pek de zengin olmayan bir yerleşmeye sahne olmuştur. Zemin kaya ve üzerindeki inşaat da taştan olduğundan her yerleşme kendisinden önceki yapı kalıntılarını yıkmış ve böylece eski kültür tabakalarından bugüne kadar hemen hemen bir şey kalmamıştır.

Arkaik devir tabakalarına ancak yukarıda adları geçen iki tepe arasındaki vâdide tesadüf etmek mümkün oldu. Fakat zaman ve imkân mevcut olmadığından çalışmalara burada son verildi.

Kyme'deki çalışmalar sırasında arkaik yerleşmenin bulunduğu tepede Roma devrine ait küçük buluntularla, bir iki kolossal figür'e ait kol, bacak parçaları elde edilmiş ve beşinci veya dördüncü asra ait olması lâzım gelen bir dini yapının enfes işçilikteki pilaster başlıklarından bir tanesi ele geçirilmiştir.

Kyme'de, bizden önce yapılan araştırmalarda siyah figürlü Doğu Yunan seramiğine ait bir iki güzel parça (1) ile 6. asrın ikinci yarısına ait üç güzel heykel kabartma (2) ve Çekoslovak'ların kazılarıyla de Milâttan önce 4. asırda inşa edilen ve Milâttan önce 2. asırda İsis ibadetine tahsis edilen bir mâbetle (3) güzel bir Afrudit heykeline ait bir baş (4) elde edilmiştir. Bunlarla birlikte, bizim elde etti-

ğimiz buluntular Kyme'nin geç devirlerde çok tahrip edilmiş olmasına rağmen, kıymetli eserler verecek bir merkez olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, bizim gelecek yıl burada yapacağımız araştırmalar erken Yunan çağına ait tarihî problemlerin halli hususuna teksif edilecektir.

Kyme, yukarıda söylediğimiz gibi, birinci derecede ziraatle meşgul bir şehirdir. Bu itibarla ticaretle geçinen Batı Anadolu Helen şehirleri içinde ayrı bir karakter taşıdığından bilhassa tetkike değer bir merkezdir. Hesiod'un babası Kyme'de doğmuş bir çiftçi idi (5). Kyme'nin Aiolis bölgesindeki en büyük şehir (6) olması onun değerini ayrıca artırmaktadır. Burada Milattan önce 4. asırda yaşamış olan tarihçi (7) Ephoros'un Thukydidés örneğine rağmen Herodot tarzında eski usul tarih yazmış olması Kyme'nin kültür bakımından uzun zaman geleneğe bağlı kaldığını anlatmaktadır. Kyme'liler çok mahfuz olan l'imanlarında kalan gemilerden şehirlerinin kuruluşundan ancak üç yüz sene sonra liman parası almışlar (8) ve anlaşılan bir çiftçi millet olarak biraz kenarda kalmış durumda yaşamışlardır. Hattâ Kyme'liler alay mevzuu olacak kadar geri ve safdil olmakla meşhurdurlar (9). Bununla beraber, Pamphylia'da Side şehrini kurmuş olmaları (10) Kyme'lilerin inkişaf kaydeden bir hayat sürdüklerini anlatmaktadır. Kyme'nin 7. asra kadar kiralıklı ve Ahamenit'lerin 513 tarihinde tesis ettikleri Tyrannis devrine kadar da oligarchi ile idare edilmesi, bu şehrin her bakımdan komşularından ayrı bir hüviyete malik olması lâzım geldiğini gösterir (11).

Eski yazarlarda Kyme orta ve şimal Yunanistan'da oturan Aiolier tarafından (12) iskân edilmesinden dolayı Aiolis adını taşır. Diğer bir adı da yine Orta Yunanistan'da Phrikios dağının bulunduğu Lokris bölgesindeki Helenlere atfen (13) Phrikonis'tir. Böylece Kyme (14) ve diğer Ailois şehirlerinin (15) ana vatanın daha

çok ziraatle meşgul olan orta ve şimal bölgesinden gelen Helenler tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluş tarihi hakkında verilmiş kesin bir tarih yoktur. Fakat Euseb'os kroniğine yine bir Ailois şehri olan Myrina'nın 1046 tarihinde kolonize edilmiş olduğunun gözükmesi bize (16) Kyme'nin de bu tarihlerde iskân edilmiş olması lâzımgeldiğini anlatır. Geçen sene elde ettiğimiz arkaik tabakanın altında erken Helen çağına kadar inen kültür katları bulmak mümkün olduğu takdirde, Bayraklı'da tesbit edilen bazı neticeleri kontrol etmek kabil olacaktır. Bayraklı'da eski İzmir'in en eski Helen tabakasında elde edip Aiol adını verdiğimiz seramiğin Kyme'de güzel ve sağlam örnekler elde etmek suretiyle daha belirli bir şekilde tanınmasının mümkün olacağını ümit etmekteyiz.

1 — Şamlı Nikolaos (Jacoby, F. Gr. H. Fragment 51).

2 — M. F. Sartiaux, Nouvelles recherches sur le site de Phocée (Comptes Rendus Acad. Inscr. et Belles Lettres 1921 s. 119-129).

3 — M. F. Sartiaux, Note sur l'exploration de l'ancienne Phocée. Communication lue à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres 1914 s. 6-13; ve De la Nouvelle à l'ancienne Phocée Paris 1914 (conférence faite à Marseille le 3 avril 1914 45 sahife, 13 levha). Bu son kitap Ege Turizm Cemiyeti'nin himmeti ile Türkçeye çevrilmiştir.

4 — Sartiaux'nun bahsettiği eserler arasında pişmiş topraktan grotesk insan figürlü bir vazoyla (De la nouvelle à l'Ancienne Phocée levha 10, şek. 17) pişmiş toprak levhaları (Note sur l'exploration de l'Ancienne Phocée levha 8, şek. «8) arkaik devirdendir, Sartiaux'nun arkaik olarak tevsif ettiği ve çok tahribedilmiş vaziyette bulunan taş aslan figürü (Note... Levha 3, şek. 6; De la nouvelle... Levha 4, şek. 7). Şimdi İzmir Müzesindedir.

5 — Pausanias II 3,6 ve VII 5,4. Pausanias Foça'da Gennaidés adlı tanrı kadınlara ait bir mâbedin mevcut olduğunu da söyler (I 1,5).

6 — Xenophon, Hellenika I 3,1.

7 — Pausanias VII 5,4. Strabo'dan (XIII 631) Foça'daki mâbette oturur vaziyette bir Athena bulunduğunu öğreniyoruz. Athena Foça'da bir kitabe ile de tevsik edilmiş (BCH, 1, s. 84-Nr. 17) olup paralarda da görülmektedir (B. M. İonia pl. V 2,4) Foça'da muhtemelen Apollon kültü de vardı; bu hususta (Bilabel, Die ionische Kolonisation s. 243).

8 — Herodot I 163 Foça şehir duvarı büyük ölçüde kaya üzerine kurulmuş olduğundan onun da kalıntılarını bulmak çok güç olacaktır. (Bu hususta bk. Ramsay JHS IX S. 376) bununla beraber berzahın civarında ve küçük liman yönünde bazı izlerin bulunması ihtimali mevcuttur. Roma devrine ait şehir duvarı için bk. Livius, 37, 31.

9 — Herodot I 146; Strabon XIV 633; Pausanias VII 3, 10; Şamlı Nikolaos FGr. H II 1, 352 Frgm. 51.

10 — Josef Keil, Pauly - Wissowa cilt XX 1, Phokaia s. 444.

11 — Zaten arkaik devir Foça paralarında fok balığı tasvirinin bulunması da şehrin adını bu balıktan aldığını gösterir. (Head, HN² 587 Brit. Mus. Ionia 9 ve devamı).

12 — J. Keil Pauly - Wissowa cilt XX, 1, Phokaia s. 444.

13 — Marsilia'da yapılan kazılarda çıkan eserler için bk. de M. G. Vasseur, L'origine de Marseille 1914 (Annales du Musée d'Histoire Naturelle Tome 13; P. Jacobsthal - E. Neuffer, Gallia Graeca (Préhistoire II, 1 h. I-64); B. Bénéoit, The new excavations at Marseilles, AJA, 53 1949 s. 237-240.

14 — Bilabel, Die ionische Kolonisation s. 239 - 246.

1 — Dümmler, RM 3, 1888 159 v.d. Levha 6; Buschor, Griechische Vasenmalerei 2 s. 106, şek. 76.

2 — BCH 13, 1889 s. 543 levha 8, Mendel, Catalogue II Nr. 520-522. Kyme'de pişmiş toprak eserler (BCH 10, 1886 s. 492 levha 13) ve çeşitli

kitabeler bulunmuştur. (BCH 13, 1889, s. 560 v.d. Pauly - Wissowa XI 2 s. 2475.) Ayrıca bk. Rosbach, über ein Seleukidenheiligtum beim aiolischen Kyme AA 1901 s. 99 v.d.

Baltazzi bey'in yaptığı hafriyat hakkında BCH 1925 s. 477. Bunların dışında ayrıca bk. Schuchhardt, Altertümer von Pergamon I s. 95; Picard et Plassart, BCH 1913 s. 155 v.d.

3 — Salac, BCH 1925 s. 476-478.

4 — Şimdi İzmir Müzesindedir.

5 — Strabon XIII 622.

6 — Strabon XIII 622. Herodot da Kyme'yi Aiol şehirlerinin en başında zikreder (I 149).

7 — ibid.

8 — ibid.

9 — ibid.

10 — Strabon XIV 677; Arrian, Anab. I 26. Side'de şimdi Arif Müfid Mansel'in yaptığı hafriyat için bk. (1947 senesi Side kazılarına dair Ön Rapor, Ankara Türk Tarih Kurumu 1951).

11 — Burchner, Kyme, Pauly - Wissowa cilt XI 2.

12 — İbid. (Mela I 18, 1. Vell. I 4).

13 — Herodot I 149; Strabo XIII 582, 621.

14 — Strabon'a göre Kyme sözü bir Amazonun adından alınmıştır (XIII 622 ve XII 550).

15 — Larisa'nın kuruluşu için bk. Schefold, Larisa am Hermos I s. 16.

16 — Eusebios VII 1, 69, 12 c; VII 2; 183 c. Helm (Ruge, Pauly - Wissowa Suppl. VI Myrina s. 616).